

Backsvalan i Skåne 2017

Backsvalan har inventerats i Skåne två gånger tidigare – 1994 och 2003.

Dessa inventeringar resulterade i cirka 10 000 respektive 9 000 par. Inför inventeringen i år hade vi onda aningar och tyvärr besannades dessa.

Kenneth Bengtsson

Backsvalans tidiga historia är dåligt känd. Möjligen kan den ha funnits i vårt område från skiftet senglacial och preboreal tid, cirka 9 000 före 0, men det kan också handla om kolonisering så pass sent som under det senaste årtusendet. Några benfynd finns inte (Ericson & Tyrberg 2004).

Den första årsdaterade uppgiften om förekomst i Sverige säger bara att arten varit känd i Sverige sedan före 1524. Uppgiften finns i Tyrberg (1993) och stammar från Olaus Magnus skrifter (1555). Från Skåne

finns ett belägg från ön Hven i Öresund den 15 april 1589. Uppgiften stammar från Tycho Brahe (Norlind 1927). Backsvalan nämns också av Linné från hans skånska resa 1749. Här nämns i förbigående att sandsvalorne häckade sydväst om Gärsnäs. Lite mer kött på benen får vi under 1800-talet och genom Sven Nilsson. Han skriver "I Skåne är hon allmän i jordbrinkar, i sandiga stränder vid åar, sandgropar, lergravar, jordvallar, och i höga stenbroar" (Nilsson 1858). Denna uppgift förstärks av

Backsvalor. Foto: Per Smitterberg.

Backsvalor kan häcka mycket tätt. Spillepeng 2005. Foto: Kenneth Bengtsson.

Tage Thott som från sin horisont, sydvästra Skåne, skriver "Talrik. Stora kolonier i nästan varje mägergrav eller sandtag" (Thott 1892).

Den mig veterligen första uppskattningen av antalet häckande par i Skåne gjordes 1984 efter den första atlasinventeringen. Atlasinventeringen hade påvisat arten som häckande i ungefär hälften av de skånska atlasrutorna och populationen bedömdes bestå av 10 000–15 000 par (Andell & Nilsson 1987). Den första riktade inventeringen genomfördes 1994. Denna fokuserade på förekomster i tåkter och från 160 inventerade lokaler påvisades häckning i 117 och totalt 8 869 par registrerades. Det antogs att antalet häckande par i landskapet fortfarande uppgick till mellan 10 000 och 15 000 par (Bengtsson 1995).

Nästa inventering gjordes 2003 och då handlade det om en riksomfattande insats.

För Skånes del blev resultatet 9 000 par (Bengtsson 2004). Redan då anades att backsvalan var på neråtgående och detta bekräftades under atlasinventeringen 2003–2009. Atlasinventeringen påvisade förekomst i 172 rutor vilket ska jämföras med 260 under den första atlasinventeringen. Trenden ansågs således vara negativ (Bengtsson & Green 2013).

Det fanns alltså anledning till oro för arten och därför utlystes en ny inventering under Skånes Fågelskyddsmöte i november 2016. Detta möte riktar sig till kommunornitologerna och representanter för lokalklubbarna.

Metodik

Den metodik vi valde var den enklaste tänkbara, nämligen att besöka kända kolonier samt leta efter nya, och att sedan rapportera via *Artportalen* eller till un-

Den skapade branten inne på SYSAVs område i Burlövs kommun. Foto: Kenneth Bengtsson.

dertecknad. Uppdraget gick i första hand till lokalklubbarna och kommunornitologerna men alla var givetvis välkomna att delta. Upprop gick därför även ut via *Anser* och hemsidor. Metoden vi förespråkade var att räkna antalet hål i respektive koloni. Eftersom alla hål sällan eller aldrig är bebodda bestämdes att vi skulle räkna med 70 % beläggning. Etthundra hål blev således 70 häckande par. Samma metodik användes vid inventeringen 2003, men då räknades bara med 65 % beläggning.

Resultat

Årets inventering har brister, det ska ärligen erkännas. En del lokaler har säkerligen aldrig besökts och då finns det alltså ett mörkertal. Men vi gör bedömningen att de missar som gjorts inte påverkar slutresultatet i nämnvärd omfattning. Att populationen har minskat rejält anser vi vara bevi-

sat och de missade lokalerna bör inte vara många och framförallt inte handla om stora kolonier. Sådana brukar vara välkända.

Totalt fick vi in rapporter från 74 lokaler men rapportörerna rättade sig inte fullt ut efter föreskrifterna. Några rapporterade korrekt, alltså antalet hål, medan andra rapporterade aktiva eller bebodda hål, antal sedda fåglar eller på annat sätt. Några kolonier är dessutom ofullständigt inventerade (gäller framförallt ön Hven i Öresund). Efter att ha lagt pusslet så noggrant som möjligt hamnade vi på 4 241 häckande par, alltså en minskning på mer än 50 % sedan 2003.

Under inventeringen 2003 fick vi in rapporter från 111 lokaler och den siffran hade alltså minskat till 74 under årets inventering. Ett mindre antal kolonier är givetvis att vänta när det handlar om en minskande art, men vi utgår ju från att

Exempel på en tillfällig (?) koloni i en jordhög. Lomma kommun 2017.
Foto: Kenneth Bengtsson.

Branten vid Maglarps nedlagda grustag sköts av Trelleborgs kommun.
Foto: Kenneth Bengtsson.

Exempel på en ettårig etablering vid en byggarbetsplats. Norra hamnen i Malmö 2017.
Foto: Kenneth Bengtsson.

några lokaler har undgått räkning 2017. För att om möjligt få ett hum om mörkertalet gjordes en kontroll på *Artportalen* för året 2016. Denna visade att det fanns rapporter från sex lokaler omfattande 200 par som inte finns med i 2017 års rapporter. En likadan sökning för 2015 gav likartat resultat. Det verkar ju inte så allvarligt! Vi vet också att flera kommuner som visat på allvarlig minskning är noggrant inventerade. Här märks bland annat Hässleholm, Klippan, Kristianstad, Sjöbo, Skurup och Ystad. Så trots bristerna i denna inventering vågar vi påstå att det presenterade resultatet har acceptabel bäring och att backsvalans halverade bestånd sedan 2003 i princip är bekräftat.

De olika miljöerna

Det var inte helt lätt att kategorisera de olika bomiljöerna. Men i grova drag fördelade sig det häckande beståndet enligt följande.

Diverse täkter, i huvudsak grustäkter:

2003 par.

Nedlagda täkter: 196 par.

Diverse tillfälliga jord- och schakthögar:

677 par.

Skapade branter: 410 par.

Naturliga miljöer: 955 par

Kommunvisa resultat

Backsvalan saknades i hela nio kommuner under 2017 (Bjuv, Hörby, Klippan, Osby, Perstorp, Staffanstorp, Ängelholm, Örkel-ljunga och Östra Göinge). Från dessa kommuner finns också ytterst få rapporter på *Artportalen*. Det handlar om blott tio rapporter om 1–8 individer och det gäller bara sedda fåglar, alltså inga häckningsuppgifter. Observationerna gjordes på vardera två lokaler i Hörby och Ängelholm samt på en lokal i Örkel-ljunga. För övriga sex tomma kommuner saknas kända observationer för hela 2017. Uttagen från *Artportalen* gjordes

5 september. Från sju av årets nio tomma kommuner rapporterades 834 häckande par 2003 medan Perstorp och Staffanstorp stod utan häckande backsvalor under båda inventeringsåren. Det kan givetvis ha missats några häckande par i dessa nio kommuner men för två av dem har vi bekräftade negativa uppgifter – Bjuv och Klippan.

Antalet lokaler och häckade par har minskat rejält i bland annat Eslöv, Hässleholm, Kristianstad och Lunds kommuner. För dessa har vi säkra uppgifter för Hässleholm och Kristianstad medan det kan finnas mörkertal i Eslöv och Lund.

En kommun, Landskrona, är svårbedömd. På ön Hven finns en av Skånes äldsta och största förekomster men dessa blev tyvärr inte räknade under häckningssäsongen. Under hösten gjorde Sonja och Staffan Andersson dock ett försök och resultatet blev 235 håll. Då saknas emellertid uppgifter från branterna söder och väster om fyren. Vi gör det enkelt för oss och väljer samma resultat som rapporterades 2003, nämligen 500 par. Det kan vara en över-skattning men den kompenserar i så fall för missade kolonier i andra delar av landskapet. Vi vet också att det fanns en koloni på branterna vid Ålabodarna på fastlandet som även den förblev oräknad. På hyfsat goda grunder skattar vi denna till 100 par.

Motströms kommuner, det vill säga sådana som faktiskt rapporterar en ökning sedan 2003, är Båstad, Höör, Lomma, Malmö, Simrishamn och Vellinge. Det handlar dock om relativt få par och resultaten för de sex kommunerna var 340 resp. 610 häckande par under de två inventeringsåren (Tabell 1).

Läget i Danmark

Om vi tittar västerut mot grannlandet Danmark finner vi att resultatet för Skåne ingalunda verkar anmärkningsvärt. Enligt DOFs punktinventeringar har *digesvalen*

Tabell 1. Antal kolonier och häckande par under inventeringarna 2003 och 2017.

Kommun	Kolonier 2003	Kolonier 2017	Antal par 2003	Antal par 2017	Tendens
Bjuv	?	0	50	0	negativ
Bromölla	5	4	247	231	oförändrad
Burlöv	2	1	351	364	oförändrad
Båstad	?	1	0	66	positiv
Eslöv	4	1	600	7	negativ
Helsingborg	2	1	180	2	negativ
Hässleholm	13	8	1599	621	negativ
Höganäs	1	1	40	10	negativ
Hörby	1	0	5	0	negativ
Höör	1	1	3	11	positiv
Klippan	4	0	197	0	negativ
Kristianstad	15	8	1254	597	negativ
Kävlinge	2	1	260	11	negativ
Landskrona	2	5	990	685	negativ
Lomma	2	6	80	177	positiv
Lund	8	2	378	88	negativ
Malmö	2	5	73	146	positiv
Osby	4	0	174	0	negativ
Perstorp	?	0	0	0	00
Simrishamn	2	4	80	93	positiv
Sjöbo	6	5	438	281	negativ
Skurup	5	4	222	121	negativ
Staffanstorps	?	0	0	0	00
Svalöv	1	1	7	?	?
Svedala	3	3	187	115	negativ
Tomelilla	3	2	50	38	negativ
Trelleborg	7	2	271	203	negativ
Vellinge	3	2	104	117	positiv
Ystad	4	5	273	182	negativ
Åstorp	1	1	125	75	negativ
Ängelholm	4	0	125	0	negativ
Örkelljunga	3	0	79	0	negativ
Östra Göinge	1	0	204	0	negativ
Totalt	111	74	8646	4241	

nämligen minskat med 90 % i Danmark under de senaste 40 åren. Resultat från den pågående men för backsvalans del avslutade tredje atlasinventeringen tyder också på att utbredningen (förekomst i atlasrutor) har halverats sedan atlasinventeringen på 1970-talet.

Orsakerna till minskningen anses vara klimatrelaterade, dels i övervintringsområdet i Afrika (torka) och dels i häcknings-

området (extremväder och minskande insektstillgång). Bruket av pesticider samt minskande bosättningsmöjligheter anses också spela roll när det gäller backsvalans tillbakagång (www.DOF.dk september 2017).

Vad kan göras?

De storskaliga förändringarna i form av klimat och insektstillgång kan SkOF knap-

past göra något åt mer än att råda till förnuftigt leverne för oss alla. Däremot kan vi arbeta för att skapa bättre förhållanden när det gäller bosättningsmöjligheter. De allra flesta kolonierna ligger numera i grustag eller liknande täkter samt i tillfälliga jordhögar vid väg- och andra byggarbetsplatser. Dessa bosättningar måste skyddas och alla bör hjälpa till med att informera de personer eller företag som driver verksamheter i de aktuella täkterna eller byggarbetsplatserna. Kolonier vid tillfälliga jordupplag blir sällan mer än ettåriga, men det är givetvis viktigt att svalorna får fullfölja häckningarna i de valda högarna under det aktuella året.

Permanent boplatser kan också skapas, antingen i täkter som är på väg att läggas ner eller på helt nya platser. Kolonin på SYSAVs område i Burlövs kommun är ett

bra exempel. Den grushög som fanns lagrad inom området för annat ändamål är sedan 1999 skyddad och bevarad för backsvalornas del och arten har haft en säker boplat under dessa år. Som mest har kolonin bestått av drygt 600 häckande par. SYSAV har därmed gjort en mycket viktig insats för backsvalan i Skåne. Andra goda insatser har gjorts i Lomma och Trelleborgs kommuner. I Lomma har både kommunen och privatpersoner skapat branter och i Trelleborg vårdar och sköter kommunen branten i det nedlagda grustaget vid Maglarp.

Vi tror oss också veta att ansvariga på länsstyrelsen i Skåne är medvetna om problemet och att hänsyn tas till backsvalorna när det gäller nedläggning av täkter i landskapet. Återställningsplaner som innebär att branter släntas av bör omarbetas.

Så här kan det se ut efter att en räv grävt i en backsvalekoloni. Spillepeng 2017. Foto: Kenneth Bengtsson.

Naturliga faror

Backsvalorna lever ofta ett farligt liv. Färderna mellan häckningsområde och övervintringsplatser är alltid riskabla och vissa år drabbas arten hårt av väderfenomen. Under häckningstiden kan kraftiga regnskurar (och mänsklig påverkan) orsaka fatala ras i häckningsbranterna. Till detta kommer risken för predation och där handlar det kanske främst om räv och grävling vilka gärna gräver ut bona. Detta sker antingen uppifrån eller från sidan. Kolonin på Spillepeng drabbades t.ex. hårt av en kombination av predation och regn under 2017. En eller flera rävar grävde ut åtskilliga hål ovanligt tidigt på säsongen och dessa grävningar underminerade branten. De kraftiga regn som följde orsakade därmed svåra ras.

Bland andra predatorer märks givetvis den med backsvalor så ofta förknippade lärkfalken. Denne gör regelbundna raider vid större kolonier men förlusterna blir oftast få och drabbar bara en fågel per tillfälle. Tornfalkar kan också specialisera sig men de har ofta en annan taktik än lärkfalken. De spanar nämligen gärna från en sittplats och flyger an mot en unge ute i bohålet. Det är en effektiv metod. Bland övriga potentiella fiender märks iller, korp, kråka och skata. Vi har också sett fiskmåsar som snappat upp en nyss uthoppad och dåligt flygande unge.

Referenser

- Andell, P. & Nilsson, L. 1987. Svensk fågelatlas i Skåne; slutrapport, del 5. *Anser* 26:241-258.
- Bengtsson, K. 1995. Backsvalan i Skåne 1994. *Anser* 34:1-6.
- Bengtsson, K. 2004. Backsvalan i Skåne 2003. *Anser* 43:19-23.
- Bengtsson, K. & Green, M. 2013. *Skånes Fågelatlas*. SkOF, Vellinge.
- Ericson, P. G. P. & Tyrberg, T. 2004. *The early history of the Swedish avifauna*. Stockholm.
- Linné, C v. 1751. *Skånska Resa på Höga Öfverhetens Befallning Förrättad år 1749*. Stockholm.
- Nilsson, S. 1858. *Skandinavisk Fauna*. Fåglarna. Gleerups förlag, Lund.
- Norlind, W. 1927. Zoologiskt i Tycho Brahes Meteorologiska dagbok. *Fauna & Flora* 22:95.
- Olaus Magnus. 1555. *Historia de Gentibus Septentrionalibus*, 19:e boken.
- Thott, T. 1892. *Mitteilungen des Ornithologischen Komitees des Königlichen Schwedischen Akademie der Wissenschaften*. Stockholm.
- Tyrberg, T. 1993. Förstafynd – en historik över förstafynd av fåglar i Sverige. *Vår Fågelvärld* 52:1:14-28.

Kenneth Bengtsson

Grönvägen 5 B, 232 32 Arlöv

kenneth.bengtsson1@comhem.se